

Проф. др Михаило ВОЈВОДИЋ*

НОВИЈА ИСТОРИЈА ЦРНЕ ГОРЕ ПОД ЛУПОМ НАУКЕ

(Поводом књиге академика Миомира Дашића, *Оглед из историје Црне Горе, студије о догађајима од краја XVIII вјека до 1918*, Подгорица, 2000)

У научној историографији је доста коришћен метод публикавања радова појединаца насталих у разним временима или повезаних истом, односно сличном тематиком, или груписаних по неком слободном ауторовом избору. Тако настала дела пружала су често прилику аутору да његови научни резултати добију нову димензију, постану још убедљивије сведочанство о ономе о чему пишу, а најчешће су представљали самог аутора и његов пут до оних закључака за које су потребни искуство и научна зрелост. Оваквој врсти дела припада и последња књига Миомира Дашића *Оглед из историје Црне Горе (студије о догађајима од краја XVIII вијека до краја 1918)*, аутора који је својим мањим и већим радовима, претежно из црногорске историје, видно обележио савремену научну историографску литературу.

Оглед из историје Црне Горе (студије о догађајима од краја XVIII вијека до краја 1918) дело је обележено обиљем чињеница, појмова, мишљења, оцена, тврдњи, и то од почетка ауторовог излагања па све до његовог закључка да Црна Гора до 1914. године, када се нашла на најсудбоноснијој прекретници своје историје, није довршила оно што је давно започела. Реч је заправо о студији сложене структуре састављене од дванаест радова, претежно расправа, у којој је модерна црногорска историја представљена и тумачена, и чињенички и интерпретативно, без предрасуда и на један нов и изазован начин. Интригантно штиво згуснутог текста коме је тешко додати неке нове садржаје, а да се не окрње стубови на којима је аутор градио своје виђење прошлости. У целини узев, то је дело у коме су подаци, добијени на основу архивских извора и литературе, и сви повезани у један јединствени мисаони склоп, а затим отворена и искрена пишчева размишљања и, напokon, логички закључ-

* Аутор је редовни професор на Филозофском факултету у Београду.

ци или бритки полемички одговори, укупно представљени тако да изгледају као дефинитивни суд о значајним аспектима црногорске прошлости XIX и почетка XX века или путоказ који треба даље следити. Посебно ће млађи стручњаци, који се занимају за прошлост, наћи у тој књизи толико инспиративног да ће им се отворити праве теме за будућа научна истраживања. Уосталом, и сам аутор их на то наводи, директно указујући на оне проблеме из историје који чекају оцену научника.

Два методолошка поступка у објашњавању новије историје Црне Горе које Миомир Дашић у књизи с лакоћом и суверено подједнако користи, синтетички и аналитички, само употпуњују утисак да је он овладао целином те историје XIX и почетка XX века, а што демонстрира на разне начине, понекад чак и најситнијим детаљом. Међутим, један његов приступ - а то на почетку треба нагласити - који се спроводи кроз читаву књигу, представља велики допринос историографији о Црној Гори. Миомир Дашић се, заправо, овом књигом, на првом месту исказује као суверени тумач територијалног конституистања црногорске државе и њених одговарајућих административно-географских обележја почев од њеног стварања па све до дефинитивног заокружења 1913. године.

Посебну вредност ове књиге чине, дакле, они садржаји који шире сазнања о томе како, током историјског процеса, настаје она Црна Гора на просторима на којима ће се њене границе зауставити 1913. године. А то је у ствари једно од суштинских питања на која треба одговорити. Представљање историје Црне Горе најчешће је, по правилу, полазило од њеног језгра, тј. Старе Црне Горе, подразумевајући да се даље ради о њеном спором, тешком, али сигурном територијалном ширењу, а да је резултат њене борбе било ослобођење околних племенских скупина њених неослобођених сународника. Миомир Дашић је, међутим, употпунио сазнања о Црној Гори, сагледавајући у процесу њеног настајања и снажења, дакле ослобођења, два паралелна, да кажем, ратна ентитета: Стару Црну Гору и напоредо са њом читаву ону племенску структуру изван њених променљивих историјских граница, у првом реду Васојевиће са околним племенима. Та два територијална подручја упоредо воде борбу, некада повезану, некада заједничку, а некада самосталну, с тим што је током тог дугогодишњег ослободилачког процеса део по део простора овог другог улазио у границе Црне Горе. Управо, Миомир Дашић открива, у свој својој величини, пожртвованости, каткада и самоубилачкој смелости, оно што је било неправедно занемарено, оно што је појединим историчарима изгледало периферно, заправо крајеве и племена који су, наводно, имали само да чекају да им Црна Гора донесе ослобођење. Штавише, он је о свему овоме искористио и извесна ранија проучавања, радове неких других аутора, премда је и сам веома много истраживао на изворима, па је уз обиље нових или на нови начин протумачених података дао много потпунију војно-политичку димензију новије црногорске историје. И тачнију. Будуће интерпретације неће се оглушити о ове научне резултате до којих је дошао Миомир Дашић.

Укупна садржина ове књиге показује да се ради о једној дугој, скоро непрекидној, борби црногорског народа за стварање самосталне

државе, пуној победа али и пораза, у којој се каткада у значајној мери истицала и дипломатија као моћно и ефикасно оружје, а што су пре свега користили владика Петар I, књаз Данило и књаз Никола. С тим у вези подвукао бих чињеницу да је Миомир Дашић одлично показао до које мере је тзв. спољни фактор био присутан у догађањима на црногорском простору. Штавише, ко од историчара то добро није видео ускратио нам је разумевање ондашње стварности. Уосталом, никада се до данашњег дана балканско подручје није нашло изван комбинација великих и моћних. И не само комбинација него и утицаја и присуства.

Једна од првих значајних тема у овој књизи односи се на ударање темеља модерној црногорској држави, заправо дефинисању њеног просторног језгра у време владике Петра I, и заслугама, за то, великих војничких победа на Крусима и Мартинићима. Миомир Дашић је добро уочио тадашњу позицију европских сила, не заборавивши да се то, тада, са Црном Гором догађало у време борби великих легитимистичких држава против ширења односно експанзије револуционарне а потом Бонапартине Француске. Из тога се, међутим, могао извући само један закључак: У време када скоро све европске државе бране легитимитет, ни владика Петар I није кршио то правило, него га је, напротив, јавно штитио. То званично није била његова борба против турских господара, него борба за заштиту раније стечених права, заштиту од узурпатора односно турских побуњеника, што би се прецизнијом терминологијом рекло: сепаратистичких покрета. Миомир Дашић је зато с правом упозорио на то да се могло десити, за случај да владика Петар I није тада потукао Бушатлију, да би се на црногорском тлу нашла нека нова држава. Одбранивши тада црногорску аутономију, која је сама по себи значила неку врсту издвојености из турског државног корпуса, Петар I је одмах то подигао на виши степен и ударио темеље модерној црногорској држави. И све под плаштом легитимних права. С тим у вези ваља споменути да се нешто слично догађало и у Београдском пашалуку. Против једног другог моћног побуњеника у Турској - Пазвана Оглуа - утврђеног на Дунаву, и Срби и Турци су раме уз раме оружјем бранили Београд почетком деведесетих година XVIII века. И одбранили су га. Срби су због тога као награду добили неку врсту аутономних повластица. Када су им почетком XIX века дахије ускратиле те повластице, Срби су дигли устанак. Управо устанак 1804. дигао се под плаштом одбране легитимних права, а затим се наставио ударањем темеља сопствене државе.

Једна исто тако значајна тема обрађена у овој књизи као да је сакривена иза наслова *Црна Гора и Србија почешком XIX вијека*. Овај скромни и једноставни наслов није наговестио да је управо испод њега садржана једна веома озбиљна анализа ратовања Васојевића и околних племена у време Првог српског устанка, која свакако шири простор тога великог ослободилачког покрета на почетку XIX века. Велика је заслуга Миомира Дашића што је убедљиво показао да се устанак у Београдском пашалуку одвијао истовремено и у Васојевићима као део једног јединственог покрета. Истраживања Миомира Дашића су заправо на овај начин обогатила представе о Првом српском устанку.

Као што је већ речено, Миомир Дашић је зналачки уклапао тзв. спољни фактор у своја тумачења настанка и снажења црногорске државе, што је овом књигом одлично потврдио. Упоредо са тим он је показао и улогу дипломатских средстава употребљаваних од стране Црне Горе у околностима када су она једина обећавала какав-такав успех, или када је требало спречити неуспех. Оцене о томе није, међутим, давао у општим линијама и закључцима, него тако да су се лако могле осетити на конкретним примерима. Каткада је то у књизи неосетно, али је препознатљиво. Сасвим сигурно је - као што се у књизи може осетити - да су предводници црногорске државе имали за спољни фактор много више слуха него неослобођени народ изван црногорских граница. Управо тиме се могу тумачити и нека невољна увлачења Црне Горе у оружане сукобе на северу и западу, па и неки порази. Нестрпљење а каткада непознавање спољних околности гурали су неослобођене сународнике Црне Горе у рат и онда када му није било време.

Управо у надама на што брже сопствено ослобођење треба тражити и разлоге окретања Васојевића и околних племена ка Црној Гори у време владике Петра I после окончања Првог српског устанка, у коме су они, као што је то Дашић лепо показао, равноправно учествовали са устаницима из Београдског пашалука. Политика кнеза Милоша после 1815. године, усмерена на то да се вештим дипломатским путем ствара нова Србија, а потом окренутост Кнежевине Србије после 1830. године себи самој, односно унутрашњим проблемима, и то за више година, дефинитивно је определила та племена ка Црној Гори. Борбено становништво Васојевића, територије која је некада после пада Српске Деспотовине у другој половини XV века примила добар део избеглица из ње или била транзитно станиште за све оне који су, не хотећи да приме ислам, хитали ка питомим али забитим крајевима око Скадарског језера, није увек имало слуха за ишчекивање бољих времена за борбу. Показаће се то лепо у овој књизи.

Дакле, спољни фактор био је неодвојиви део историје народа на балканском простору, па и на подручју данашње Црне Горе. Миомир Дашић га нигде није испустио из вида и, како је већ речено, илустровао га је конкретним примерима. С тим у вези треба нагласити следеће: Још уочи оних преломних догађаја у историји Црне Горе, који се везују за победе на Крусима и Мартинићима, у међународним односима се уобличавало Источно питање, а то се потом највише осећало у оној препознатљивој политици великих сила током читавог XIX века, која је тај простор делила на интересне сфере. Конкретно, реч је превасходно о руској и аустријској империји као двема највише заинтересованим силама за балканско подручје. Источно од замишљене линије Београд - Дрим била је руска сфера, а западно од ње - аустријска. Црна Гора нашла се западно од те линије, али је уживала неку врсту руске заштите. Традиција добре и непосредне црногорске и руске сарадње у XIX веку датира с почетка тог века у време присуства руске флоте у Боки Которској, а затим тек после Берлинског конгреса, када је једно време Црна Гора била једино право руско упориште на Балкану. У том временском међупросто-

ру последице руског одсуства ће се, наравно, осетити. Захваљујући чињеници да је Русија од тридесетих година XIX века била одлучно против свих револуционарно-националних догађања на Балкану, затим да је доживела војнички слом у Кримском рату, и изгубила за њу резервисано искључиво право верске заштите хришћана у Турској, а затим да се она, после тога, током наредних деценија, потпуно оријентисала на источни део Балкана, - у њој се више није могла ни препознати она стара савезничка сила која може пружити праву подршку ни Црној Гори ни Србији, нити било коме на Балкану. Карактеристично је, међутим, како је то у Србији и Црној Гори било прихваћено и како се одразило на њихову политику. Наиме, Србија није учествовала у револуцији 1848. године, осим добровољаца који су ишли у тзв. Српску Војводину. За такав неутралан став она је добила опште признање великих сила. Србија је потом одбила позив руског цара да се придружи Русији у њеном сукобу са Турском, којим у ствари започиње Кримски рат. Заузврат, Европа је и за то наградила Србију тако што је принудила Турску да потврди српске привилегије, а потом је те привилегије ставила под колективно јемство на Париском конгресу. После тога су политика кнеза Михаила, политика обраћања балканским народима да се савезнички повежу, као и његово звецкање оружјем - имали за резултат да су без и једног испаленог метка Турци предали градове Србији. Једна од највећих победа Србије у XIX веку - добијање градова - постигнута је тако дипломатским путем. Оно што се за то време догађало са Црном Гором било је, међутим, другачије. О томе нам одлично сведочи књига Миомира Дашића. Црна Гора је ушла у ратне авантуре, за њу препуне опасности, али је задобила и велике ратне победе које су је довеле до високог циља: до разграничења са Турском. Сама чињеница да су устаничке борбе у Херцеговини, покренуте 1852. године, трајале скоро непрекидно у току целе наредне деценије, била је за Црну Гору добољно јак изазов. Уосталом, сличан подстицај, за њу, био је, тада, исто тако, и држање Васојевића и суседних неослобођених племена. Анализирајући тадашњи међународни положај Црне Горе, Момир Дашић је пратио њене напоре да добије француску подршку. Наполеон III, који је доминирао Европом разбивши тадашњи концерт великих сила и истовремено показао разумевање за ослободилачке покрете, могао је, по оцени књаза Данила и потом младог књаза Николе, да преузме улогу заштитника црногорских интереса и да пружи моћну дипломатску подршку. Миомир Дашић је таква очекивања илустровао разним примерима, укључујући и улогу коју је француска одиграла и у питању разграничења Црне Горе са Турском. Колико је та подршка била значајна за Црну Гору показује и један српски извор. Српски политичар и секретар Министарства иностраних дела Србије Милан Пироћанац, нашавши се у ванредној мисији на Цетињу шездесетих година, у писмима која је слао одатле својој влади и кнезу Михаилу, с извесним чуђењем је констатовао да на Цетињу преовлађује француски утицај.

Део у књизи Миомир Дашић посветио је једној занимљивој теми, изазовној за научника његовог кова, теми која се тиче присуства југословенске идеје у Црној Гори до 1918. године. Тиме је хтео истовремено

да покаже колико се та идеја уопште могла приметити на Балкану и међу јужнословенским светом. Лако се, међутим, данас може посведочити да је та идеја била доста присутна у новијој прошлости. Њених творца и следбеника било је не само у Црној Гори него и у осталим крајевима. Међутим, концепти су били магловити, нереални, каткад и небулозни, с тим што су се некада кретали по линији српског уједињавања, некада југословенског, а некада балканског савезништва или уједињења. Многи од њих су настали као израз стремљења појединаца, али су се најчешће појављивали замишљени тако да су се могли сматрати званичним или незваничним документима у којима су се огледале идеје извесних државника и политичара. Уопште, кад год је неке на Балкану била неопходна подршка за сопствене ослободилачке планове, васкрсавали су наречени пројекти. Вреди споменути да је Стојан Новаковић у једном свом писму из 1901. године такве тежње назвао револуционарним методом у решавању ослобођења балканског простора за разлику, по њему, од конзервативног који је подразумеввао чврст наслон на неку велику силу. Миомир Дашић је спомену неке пројекте почев од оног владике Петра I, иако их је у Црној Гори, разуме се, било и раније, а који су се појављивали све до уједињења. Он је, међутим, убедљиво показао како је међу носиоцима таквих опредељења стајао скоро усамљени владика Петар II Петровић Његош, који се својом идеалистичком и искреном убеђеношћу у потребу остварења југословенске идеје за њу чврсто залагао. Нарочито је то код њега било изражено током револуционарне 1848. године.

Чини се, међутим, да је управо овај текст о југословенској идеји у Црној Гори Миомир Дашић превасходно написао из једног разлога: тим путем хтео је да тематски дође до Подгоричке скупштине и да о њој искаже своје мишљење. Реч је о садржају насловљеном *О дилеми да ли је Велика народна скупштина у Подгорици била легална и легитимна*. Тај скоро последњи оглед у овој књизи Дашић је веома зрело и промишљено написао. Он је био добро упознат са разним тумачењима тога догађаја, али и са истраживањима, томе посвећеним, веома угледних научника. Интерпретацији њихових ставова придодео је и неке своје оцене, тумачења, претпоставке. Његови погледи су у логичкој вези са ставовима који износе позитиван суд о наведеној скупштини и који су, у науци, преовлађујући. Иако ми изгледа да речима Миомира Дашића нема много тога да се дода, ја бих се, међутим, још мало зауставио на улози, у свему томе, спољног фактора и с тим у вези рекао бих следеће: Победничке силе су после свих великих ратова кројиле карту Европе и света како год су то хтеле, и чиниле су то увек, о чему нам је бар историја XIX и XX века оставила безброј доказа. То је било њихово легитимно право, како се говорило, иза којег су увек стајали сила, моћ, оружје, победа. Западне силе на челу са њиховим новим предводником Америком су, уочи проглашења Краљевине СХС 1. децембра 1918. године, биле сагласне са предстојећим стварањем југословенске државе на Балкану. Само једна није била тада дала пристанак, и то Италија, која је имала неке друге планове, али се њен глас није много слушао. Да ли случајно или не, али

догодило се да највиши италијански представници нису присуствовали доношењу одлуке на Савету шефова влада у Паризу у априлу 1919. године, по којој се могу примати акредитиви представника владара новостворене југословенске државе. Та нова држава још није имала ни устав ни прецизно одређене границе, али су, значи, силе признале као реалност одлуке органа делова те државе о њеном стварању, било да су то народна вијећа или народне скупштине. Овоме бих додао још и то да су представници победничких сила, који су у то време боравили на балканском простору, били одлично упознати са процедуром изјашњавања, дакле и процедуром по којој су изабрани представници саставних делова будуће југословенске државе. И нико ништа није оспорио, па су то у Паризу беспоговорно прихватили, као и завршни чин уједињења. Ако је било краткотрајног устезања од стране једне велике силе (а то је Француска), било је то само ради умирења Италије, и ни због чега другог.

Дело Миомира Дашића *Огледи из историје Црне Горе (студије о догађајима од краја 18 вијека до краја 1918.)* пружило је, према томе, одговоре на значајна питања из црногорске историје. И то интелигентно и зналачки. Већ сама та чињеница учиниће га драгоценим приручником за њено познавање.